

Grendel Lajos három új regényéről

Trilógia?

Grendel Lajos *Négy hét az élet* című regénye, megmondom nyomban, jó olvasmány. Tartalmas, humorral és iróniával, sok nyelvi fordulattal, bőszeges monológokkal, erős párbeszédekkel teletűzdelt szövege olvasmányossá teszi a regényt, ezenfelül pedig időszerűvé, nemcsak azért, mert minden valamirevaló regény időszerű is, hanem egészen közvetlenül, hiszen a rendszerváltozás utáni világot eleveníti meg, ezzel együtt természetesen a megelőző rendszert is, s közben egyik sem kerül az olvasó elé rózsaszínbe öltöztetve, ellenkezőleg, az előzőről éppúgy lerántja a leplet, mint az utána következőről, s mindezt az emlékezés sokfelé ágazó útjait követve teszi. Mert a *Négy hét az élet* az emlékezés regénye. Azt mondja a regény hőse Hugónak, hogy „[t]alán csak négy hét az élet, huszonnyolcra huszonnégy órába belefér az egész hetven év. A többi nap, óra, perc mehet a szemétkosárba”. Hugóról csak annyit, hogy van is meg nincs is, van, mert az ő életrajza is beépül a regénybe, mindaz, ahogyan a szép jövő elé néző katonatisztból börtönlakó lesz, majd pedig csavargó, aki egy-két ital mellett nagyszerű bölcsességeket mond, az életét is elmondja, és ezenkívül, ami nyilván legfőbb szerepe a regényben, jó hallgató, hiszen az emlékező matematikatanár őt szólítja meg, és sokszor hozzá beszél a múltjáról. Elődjeire emlékezik, rokonságának több tagjára és persze a saját életére, családjára, mindarra, ami az életét teszi. Első pillantásra egyszerűnek tetszik a regény szerkezete és felépítése. A regény egyszerű képlete nyilván összhangban van a regény hősének foglalkozásával. Sanyi matematikatanár egy pozsonyi gimnáziumban, s minden bizonnyal jól ismeri a számtani képleteket, az egyszerűeket és az összetetteket is; Grendel jó érzékkel teremt kapcsolatot a regény szerkezete és a regény hősének foglalkozása és köznapira egyszerűsített neve között. A matematikai képletek közül az egyszerűt választja, ám ez az egyszerű képlet nagyon is sokatmondó, hiszen éppen

egyszerűségében válik kivételesen alkalmassá bonyolult családi viszonyok, helyi és nemcsak helyi történések, titkolt vagy kevésbé titkolt kapcsolatok feltárására meg ábrázolására is. Igen, az idő és a tér ábrázolására, mert a *Négy hét az élet* alapvetően ábrázoló regény, egy eltűnésre ítélt társadalmi rétegnek az emlékezetben élő maradványait ábrázolja anélkül, hogy egyetlen pillanatra is visszasírná a múltat. A nosztalgia nem jellemzi az emlékező regényhőst, függetlenül attól, hogy összetett családi múltjában a felmenői között láthatóan különbséget tesz. Van, akit szeretettel ábrázol, mint Klementínát a három nővér közül, azt, aki nem ismerte meg a nászéjszaka borzongását, de megismerte az első pillantásra erőszakosnak látszó, később feloldódó testi szerelmet, és aki csendes, megfontolt, bölcs életet élt mindaddig, amíg gondozásra nem szorult. Ezenkívül a három nővér közül legjobban főzött. Vilma néni a másik nővér, Sanyi anyja a harmadik. Őket Grendel kevesebb szimpátiával és együttérzéssel ábrázolja. Ami persze nem a szeretet hiányából következik, inkább abból, hogy Klementina színesebb egyéniség, és egész életét színesebbé teszi hallgatással övezett múltja, nem utolsósorban be nem teljesülő szerelme. Azzal indul a regény, hogy Klementina mindig meglesi a város tűzoltóparancsnokát, amikor hazafelé tart, és persze leskelődése miatt nővérei összesúgnak a háta mögött. De ez egy korábbi időpontja a regény történéseknek, az az időszak, amikor Sanyi, a regény hőse, gyerekfejjel néz körül a három nővér világában. És itt kell megemlíteni, hogy Grendel Lajos Mészöly Miklós emlékének ajánlotta a regényt, nyilván a Mészöly iránt érzett tisztelet mellett azért is, mert a *Négy hét az élet* a kései Mészöly-próza árnyalt és összetett beszédmódjának irányát követi mind a családi helyzetek és viszonylatok bemutatásában, mind pedig a hangulatok és a történeti összefüggések leírásában. A Mészöly-nyomok jól felismerhetők Grendel írás- és látásmódjában, ám az sem tekinthető mellékes körülménynek, hogy a három nővér világának vannak kapcsolódási pontjai Csehov úgyszintén három nővér sorsát bemutató drámavilága felé, nemcsak abban, hogy itt is három nővérről esik szó, hanem abban is, ahogyan Grendel megértő humorral és mégis kemény tisztánlátással ábrázolja hőseinek világát és mindazt, ami ebből a letűnt, örökre elveszett világból a jelenben még feltárható. Jól felismerhető irodalmi ősei vannak Grendel regényének, egyfelől az újabb magyar prózairodalom megújítójának számító Mészöly Miklós, másfelől a hangulatot mindig a humor felé terelő Anton Csehov, és ez a két forrás találkozása a *Négy hét az élet* című regényben felragyogtatja Grendel Lajos prózaírását, ezzel együtt az ábrázolás közvetlenségére építő beszédmódját.

10 Az, hogy Csehov három nővéreinek világa tűnik fel Grendel Lajos regényében, abból is látható, hogy a regény alapvetően egy drámainak mond-

ható szituációra épül. Ez az az egyszerű képlet, amit már említettem. A Sanyi gyerekkorában megismert vidéki házat most a család leszármazottjai lakják, Sanyi rokonai, akik a már idősödő, felesége elhunyt és a gyerekeitől való eltávolodása után magára maradt gimnáziumi matematikatanárra bízzák a ház őrzését, míg ők, az orvos Béla és felesége meg a fiuk, tengerparti nyaralásra mennek. Sanyi meg is érkezik a házba, négy hetet tölt ott, megvárja, míg a ház mostani lakói nyaralásukból visszatérnek. Közben újraéli a múltat, valójában egész életét újramondja, családi titkokat tár fel, nemcsak azokat, amelyek az őrzésére bízott házhoz fűzik, hanem mindazt, aminek szereplője, részese vagy elszenvedője volt. Gazdagnak mondható a matematikatanár Sanyi élete, Grendel sok-sok részlettel ábrázolja, s a regény erőssége is ebben mutatkozik meg, a részletezésben, a nagyszámú epizód beépítésében a regény szövegébe. A részletek megfigyelése és leírása Grendel írásmódjának sajátossága, de egyúttal sajátossága a regény műfajának is. Főként az ábrázoló regényeknek, amilyen a *Négy hét az élet*. Munkahelyi történetek, családi vesződségek, a gyerekekkel való bajlódás, korai és kései szerelmek, nemegyszer a féltékenység részletei, érzelmi és gondolati futamok teszik gazdaggá a regény szövegét, s mindebből nem maradnak ki a nagyobb összefüggések, a társadalmi és történelmi háttér, ami közvetlenül befolyásolja, akár az is mondható, irányítja a regény hőseinek életét. Ám a részletezés minőségének köszönhetően a *Négy hét az élet* hősei nem hősök a szónak magasabb értelmében. A matematikatanár élete, függetlenül attól, hogy a regény szövege szerint „a matematikatanárnak minden iskolában valamivel nagyobb tekintélye van, mint a többi kollégának”, nem tekintélyes hős, a tekintélyes hősök azok, akiket a város „köztiszteletben álló személyeknek” tekint, külön világot képeznek, nem sérülékenyek és nem is kiváltságosak. Ezen túlmenően különbséget tettek a városban a „közismert” és a „köztiszteletben álló személyek között”, amazokat, mint-hogy legtöbbször kommunista volt, senki sem tisztelte, csak ismerte. Sanyi apja is köztiszteletben álló személy volt, és erre a rangra szert is kellett tenni, és talán nem a véletlenül múlt, hogy kiknek járt a köztiszteletnek ez a formája. A város társadalmi rétegződését ábrázolja ezzel a város lakóit megkülönböztető címmel és ranggal Grendel, s ami eközben igencsak fontos, nem volt arra előírás, csupán szóbeli, nem utolsósorban hangulati megállapodás a város lakói között, hogy kik is emelkedhetnek ilyen értelemben a többiek fölé. Lassan azonban eltűntek a köztiszteletben álló személyek a városból, és eltűnésüknek mélyebb gyökerei vannak, hiszen velük együtt tűnt el a múlt is, a múltnak azon emlékezetes szegmense, amelyben a város életét elrendező iratlan törvényszerűség társadalmi rétegeket alakított ki, s éppen ezeknek a rétegeknek egymás közti kapcsolata, főként

a lehetőség, hogy valaki felemelkedjen a köztisztelet szintjére, mozgatója is a város életének. Ez a város életét elrendező és mozgató erőforrás tűnt el akkorra, amikor Sanyi alkalmi házőrzőnek szegődik a gyerekkorában beélt házba. Van abban valamennyi érzelmi többlet is, ahogyan Grendel a város egykori életének eltűnését bemutatja, amely többlet, paradox módon, éppen a részletező ábrázolás által válik erőssé: leginkább talán iróniának mondható ez az érzelmi többlet. Abban, ahogyan Sanyi az apjáról beszél, ott rejlik a szeretet és a ragaszkodás nyoma, de ott rejlik a megértő megmosolygás gesztusa is, hiszen arról beszél, hogy az apja „legalább tudta hitegetni magát. Mőfidelet büszke volt rá, hogy mint köztiszteletben álló személy, afféle morális tótumfaktum is, aki erkölcsös életével, bátor kiállásaival, nem megalkuvó viselkedésével követésre érdemes példát mutat, megszégyenítve mindenkit, aki gyáva, megalkuvó és képmutató. Ennyire naiv lett volna?” – kérdezi Sanyival együtt Grendel is, majd az anya szavait idézi az apjáról. Az anya szerint az apa hajlamos volt összetéveszteni „az igazságot a valósággal”, és még csodálkozott is, hogy közben megütötte néhányszor a bokáját. Az igazság és a valóság szembeállítását csak megerősíti Grendel regényében az ábrázoló írásmódot, hiszen arról szól, hogy a *Négy hét az élet* regény minden hőséne életét éppen az határozta meg, hogy idejükben, nem kétséges, a múlt század második felében, „a valóság az volt, hogy többféle valóság is érvényben volt egyszerre, s a bölcs ember mindig tudta, hogy a sok »valóság« közül ma éppen melyik a *valóságos* valóság”. Ennek a többféle valóságnak ábrázolása Grendel Lajos regénye. Az ábrázolást iróniával és humorral telítette, ami erősen megemelte a regény olvashatósságát.

Grendel Lajosnak a pozsonyi Kalligram kiadásában megjelent *Távol a szerelem* című regénye karcsú kötet, terjedelméből következően kisregénynek mondható, száz könyvoldalnál is kevesebb az egész. De ezen az alig száz oldalon a regény hőse, Rudi életrajza mellett több életrajz olvasható, azoké is egészében, akik mellékszereplői a regénynek, s van olyan is, aki meg sem jelenik, csak a neve hangzik el, és életrajzával mégis jelen van a regény szövegében. Ilyen Rudi feleségének, Jutkának az alakja, de ilyennek tekinthető G. bácsi, a regény másik hőse, nővérenek szerepe is, sőt talán Fazoné is, Rudi mostohaapjéé, aki csak halálával van jelen a regényben. Halálának körülményei akár kerettörténete is lehet a regénynek, hiszen azzal kezdődik a regény, hogy amikor eljött a pálinkafőzés ideje, tizennégy évvel a történetek után, G. bácsi közli Rudi-val, hogy mostohaapja öngyilkos lett, holott mindenki gyilkosságra gyanakodott, az állítólagos gyilkost azonban sohasem találták meg, a rendőrség is felhagyott a nyomozással, s

Grendel azt is sejteti, hogy gyilkosságról azért beszéltek, hogy a pap annak rendje és módja szerint temesse el Rudit... Mondom, kerettörténet ez, hiszen ugyanez előjön majd a regény vége felé is, s akkor már G. bácsi szavai hitelesebben hangzanak, és Rudit is mintha meggyőzné Fazon halálának körülményeiről... G. bácsi kétszer előadott története között zajlik a regény, látszólag messze a kerettörténettől, holott egészen a közelében, minthogy halálok sorozata következik be a regény oldalain, Rudi anyjának halála, majd végül a kerettörténetet előadó G. bácsié is... A halálokkal övezett regényszöveg azonban egy különös szerelmi történetet rejt magában. Innen a regény címe. Rudi és Erika kapcsolatának anekdotába hajló története bontakozik ki a regény során. Rudit és Erikát gyerekkori szerelem fűzi egybe; Rudi, amikor még talán nem is tudatosodott benne a szerelmi érzés, jól megfigyeli Erikát, aki távoli rokonság folytán kerül a közelébe, többször találkoznak, többször sétálnak a kertben, és ez a kapcsolat mintha egy életre szólna, majd Erika a szüleivel külföldre távozik, és kettőjük kapcsolatát levelezés tartja fenn mindaddig, amíg a levélváltások meg nem ritkulnak, s akkor, már felnőttkorban, Rudi elhatározza, hogy meglátogatja Erikát, minthogy a rendszerváltás után már szabadon utazhat külföldre, s elhatározásában Rudi G. bácsi jóváhagyását is megkapja, ám meglepetést akar okozni Erikának, ezért egy nappal korábban érkezik az idegen városba. Megszáll egy fogadóban, hosszú sétákat tesz a városban, majd beül vacsorázni a fogadója éttermébe, rakott krumplit rendel, mert az olcsó, s megéli itt az idegenséget, mozdulataival és ruházatával nem tudja eltüntetni, hogy Európának a keleti részéről érkezett, ezért némileg feszengve ül az étteremben, majd felfigyel egy éppen most érkező párra. A nőben Erikát véli felfedezni, a nő és a férfi elkapott párbeszédéből arról, hogy elutazzanak-e Amerikába, és ott hova utazzanak, közben a nő szabadkozásából, miszerint nem hagyhatja magára a tolókcocsiban élő anyját, meg aztán egy távoli rokon érkezését is várja, aki néhány napig, de lehet, hogy egy egész héten át maradna náluk... Az asszony szavaiban Rudi önmagát véli felfedezni, hiszen Erika leveléből tudja, hogy az anyja tényleg mozgásképtelen, meg a távoli rokon érkezésében is önmagára ismerhet. Rudi hosszú évek óta nem látta Erikát, s most az ismeretlen nőben mintha felfedezné egykori szerelmét, s ekkor hirtelen elhatározza, hogy elutazik, a fogadós átutazó vendégnek nézi... Nem keresi meg tehát Erikát, dolgvégezetlenül tér vissza oda, ahonnan elindult, s innen kezdődően gyorsan peregnek az évek... Még vált néhány levelet Erikával, aki tagadja, hogy valamilyen Kurtnak szerepe lenne az életében, hogy félreértés az egész, ha egy nappal korábban érkezett, miért nem kopogtatott be hozzá azonnal... „Aljas, hamis, cinikus viselkedés ez, nem méltó hozzá. Többet ne írjon neki” – áll Erika

levelében, majd Rudi megmutatja a levelet G. bácsinak, aki azt mondja: „– Valaki hazudik itt.” Aztán Rudi kérdésére: „– Gondolod, hogy az Erika hazudna?” azt válaszolja: „– Azt éppen nem mondtam – visszakozott G. bácsi. – Nem nagy a valószínűsége.” „– De nem lehetetlen?” „– Igen – mondta óvatosan G. bácsi.” „– Szóval hazudott.” „Parányi bizonytalanság ott maradt G. bácsiban, és ez végtelenül bosszantotta Rudit.” Ez a „parányi bizonytalanság” jelzi előre, hogy ezzel a történetnek nincs vége, hogy lesz még folytatása. Közben hosszú évek telnek el, G. bácsi feleségül veszi Rudi másodsorra is megözvegyült anyját, majd áldását adja Rudi házassági tervére, s innen nagy ugrással Grendel Lajos Rudi anyjának haláláról, G. bácsi titokzatos betegségéről, Rudi érettségiző fiáról kezd el beszélni, időben jó távolra a balul sikerült külföldi úttól, és jó távolra Rudi és Erika szerelmétől, Erika egyik korábbi levelének azon mondatától, hogy ha egyszer is férjhez megy, akkor Rudit választja...

Illúzió volt vajon a gyerekkori szerelem? Ez az illúzió élt sokáig, éveken át, mindaddig, amíg Rudi G. bácsi segédletével látszólagos hazugságon fogta Erikát, s innen kezdődően Rudi élete más irányt vesz, házasságot köt és éli látszólag nyugodt életét. Telnek az évek, Rudi házasságából felnő a fiú, de mintha mindvégig ott kísértene Erika emléke Rudi mindennapjai és házassága felett, a „parányi bizonytalanságnak” még lesz folytatása.

Grendel Lajos regényének kulcsfontosságú bekezdése a következő: „A mama meg G. bácsi jól kifundálták a dolgot. Mindenkit átverték. Ó Istenem, tizennégy éves volt, mintha csak álomban utazna... Bizonyos fokig álom is volt az egész, úgy érezte, soha sem volt tizennégy éves. Sosem élt Fazon, és a mamája is olyan régen meghalt, hogy nem is emlékszik az arcára. És mégse... Rudi kőkeményen állt, őneki valami köze csak volt a Fazonhoz, meg Károlyhoz, meg Erikához!” Felkiáltójellel és Erika nevének említésével ér véget a bekezdés, amelynek tartalmát az idő múlása határozza meg, hiszen szó esik benne Fazon öngyilkosságáról, az anya haláláról, mindenről, ami Rudit tizennégy éves korától kezdődően végigkísérte, vagyis arról, ami tizennégy éves korában rögződött benne, és ezt jelzi a bekezdés végén Erika nevének említése. Amit csak megerősít majd a következő bekezdés egyetlen mondata: „A múlt lezárult, mondta egy nagyon okos ember, de úgy látszik, mégsem volt olyan okos, mint hitték.” A múlt tovább él, mégpedig változatlan formában él tovább, mert mindennek van folytatása, semmi sem záródhat le folytatás nélkül. Grendel Lajos így vezeti be a regényben bekövetkező fordulatot, azt, hogy valamelyik napon egy idegen nő keresi Rudit. Bekopog hozzájuk, Rudi felesége, Jutka nyit ajtót neki, a nő csak németül beszél, majd amikor Rudi bizalmatlan hangon megkérdézi tőle, „Miben állhatok a rendelkezésére?”, az asszony

összezavarodik, mert „nem tudott megfelelően a témához nyúlni”, és azt mondja: „A legjobb lesz, ha ezt átadom önnek.” Most még nem tudjuk, mit hozott magával a német nő, Grendel Lajos jó érzékkel késleltet, még a fia is átmegy a szobán, ami Rudit kihozza a sodrából, de nem szól semmit, és ekkor következik az, amit a nő bejelentett, átad valamit Rudinak. „Az ismeretlen nő valami virágot húzott elő a műbőr táskából, műbőr virágot, vagy mi a fenét. Nem volt virág, csak virágnak látszott, legalábbis így, messziről nézve.” Majd következik a német nő és Rudi rövid párbeszéde, Rudi felismeri a virágféle fajtáját, azt is megsejti, honnan való, amit csak nyomósít a német asszony rövid szava. „Várt – mondta végül. – Az lehetetlen, mondta Rudi, és olyan rosszul lett, hogy az ábrázata, úgy érezte, fehér, mint a meszelt fal.” De az asszony megerősíti: „De igen! Bármilyen furcsa, egy ponton túl, lehetséges. Hogy mi ez a pont csak sejtem. És nem akarok örülni. Pedig a legjobb barátnőm adta. Ó, igen. A legjobb barátnőm örült volt, de lehetőleg normálisan viselkedett... Magának küldte, egy nappal a halála előtt.” A német asszony elment, Rudi pedig ott maradt a kéttel: „Túl volt egy ponton, amikor az igazság még igazságnak nevezhető, és a valóság még úgy kísért az ablakon, mint a friss levegő.”

Ez tehát a fordulat pillanata, előjön a „parányi bizonytalanság”, folytatódik a múlt, halállal és a halál utáni jeladással, egy ismeretlen nőalak megjelenésével, aki hírt hozott, s mint minden hírhozó, ismeretlenül jött és távozott, de a hír, amit hozott, tovább élt, holott már rég halott volt, jelezvén, hogy az illúzió, a szerelem illúziója nem múlik el nyomtalanul, még akkor sem, ha az élet az illúziótól ellentétes irányt vesz fel; elmúltak a régi álmok, már nem álmodhatók a régi remények, de van valami, ami minden elmúlt életben tart, az a bizonyos műbőr virágféle életben tartja az illúziót, még akkor is, ha mindez végső soron jól kifundált anekdotára megy ki, mégpedig Grendel Lajosnak a New Hont-regények példaképeként megjelenő Mikszáth Kálmán alakjában. Mikszáth képe ott díszleg a korábbi regények felett, és jól felismerhetően jelen van a *Távol a szerelem* című Grendel-regény tartalmában és felépítésében is, aminek végső soron csak külső megjelenési formája az anekdota. Az anekdota, ha jól kezelik, a felszín alatti mélységekbe vezet el. Grendel Lajos anekdotája ilyen. Mélységeket tár fel, az illúzióvesztés, ezzel együtt a mindig jelen levő múlt mélységeit tárja fel.

Grendel Lajos *Az utolsó reggelen* című legújabb regénye terjedelme folytán kisregénynek is mondható, és ebben mindenképpen párja, ha nem tárja is Grendel két korábbi regényének, a *Négy hét az élet* és a *Távol a szerelem* című műveknek. Az akár trilógiának is mondható három regény közös

vonása, hogy mindhárom előterében az emlékezés áll, a *Négy hét az életben* a magára maradt matematikatanár a régi házban emlékezik életére és a hozzá közelálló életére, a *Távol a szerelemben* az emlékező gyerekkori szerelmének továbbélését mondja el mindaddig, amíg hírt nem kap az elveszejtett szerelem halálhírééről, aki életének utolsó napján küldött neki üzenetet művirággal. Emlékezésregények ezek, és emlékezésregény *Az utolsó reggelen* is. Többször szóba is kerül a regényben az emlékezés, egy helyütt így: „Egy időn túl az emlékek nem az igazságot közvetítik, hanem az igazságról való fantomképet. Pedig az emlékezésnek van egy igenis pontos része, amelyet nem felejt el az ember, ha száz évig él, akkor sem.” És ezután következik egy emlékkép, amit a regény hőse, Noszlopy, sohasem felejt el, még ha száz évig él, akkor sem: „Ősz elején volt, amikor még nyári meleg van, de a hajnalok már csípősek, mert már hosszabbak az éjszakák. Gabi néhány napra Zsolnára ment, a szülővárosába, útlevelet intézni, és közben néhány napig meglátogatta a szüleit is, akiket Noszlopy nem is ismert.” Gabi az a szlovák lány, akit Noszlopy kórházi látogatásai során ismert meg, egy szót sem tudott magyarul, szerelmük tartósnak ígérkezett olyannyira, hogy megbeszélték, házasságot kötnek, de vendégek nélkül, csak a pap és a tanúk jelenlétében. A házasságkötés napján azonban Gabi nem érkezik meg a templomba, majd később kiderül, éppen azon a napon kapott értesítést, hogy New Yorkban tölthet egy évet szakmai utánpótlásos képzésen, mert Gabi pszichológus, a halálos betegségben szenvedőkön segít, hogy könnyebben viseljék el a halált... A lány Amerikából jelentkezik, egy ideig leveleznek, majd megszakad a kapcsolatuk, az egész regény bővelkedik ilyen megszakításokban, sok-sok párkapcsolat meg házasság ér véget így. Keserűen mondja Noszlopy egy helyütt a regényben, hogy a házasságok jó esetben válással érnek véget. De még valamiért fontos Gabi emlegetése, ő az, aki megszólaltatja az elbeszélőt Grendel Lajos regényében. „Helyesbíteni akarta a helyzetét, mert innen, ötvenöt éven túl, már nem is volt szerelem, csak egy furcsa érzés, amely elmúlik, mint a tavalyi hó. De Noszlopy úgy érezte becsapja magát, ha mást mond. Igen. Szerelmes volt.” „Egyszer Gabiról azt írta, hogy úgy élt, mint moha a víz alatt. Vagyis a leghetlenebb körülmények között is tudott élni...” „Gabi szlovák volt. Nem tudott egy büdös szót sem magyarul.” Fontos odafigyelni arra, hogy Noszlopy írt valamit Gabiról, Noszlopy tehát író, egy könyvkiadóban dolgozik, ahová ritkán jár be, majd pedig az egyetemen dolgozik, oda is egy különös pillanatban megy be, és mélységesen felháborodik azon, amit ott talál... Most egy hirtelen váltás következik a regény szövegében. Gabiról van továbbra is szó, de már Gabi nincs jelen, jelen van viszont Szmirnov, aki Moszkvából érkezett és Noszlopy unoka-

testvére, gazdag ember, több pénze van, mint egy köztársasági elnöknek, a szállodában, ahol megszállt és ahol meghallgatja Noszlopy hosszú beszédét a családról, az unokatestvérekről, akiket Szmirnov nem ismer... Később majd kiderül, hogy Szmirnov nem az igazi nevén jelentkezett be a szállodába, amely lassan kiürül, mert késő őszi van, és már leesett az első hó is. Az üdülő az a hely, ahol Noszlopy és Szmirnov találkoznak, és ahol Noszlopy beszámol a család tagjainak életéről. Szmirnov a Takács família Oroszországba került ágába tartozik, ezért beszél jól magyarul, bár egy kicsit lágyabban a megszokottnál, talán éppen az orosz nyelv hatására. Noszlopy éppen a Gabi-történetet mondja el neki, amikor Szmirnov rákérdez: „Te mindenféléről írsz? Naplót ír?” A tegezésből a magázásba váltás Szmirnov beszédében jelzi, hogy bár jól tud magyarul, néha azért téved. Erre válaszolja Noszlopy: „Hát nevezzük úgy, hogy naplót.” Majd elbeszélői közlés következik: „Szmirnov először csodálkozott el, és Noszlopy nem hitte, hogy a csodálkozása hamis.” Majd felteszi a kérdést: „De hát kinek írsz?” Úgy tűnik fel, Szmirnov kérdése ez, holott lebegtetett kérdés, Gabi is feltehetette volna, aki egy szót sem tudott magyarul, de maga Noszlopy is rákérdezhetett volna magára, hogy kinek ír. Erős váltás a regény szövegében, jelenből egy időtlen helyzetbe vezet át a kérdés, amire majd a regény következő fejezetében érkezik válasz, a válasz Noszlopyé, de másé is lehetne, mindazoké, akik felteszik a kérdést, hogy aki ír, vajon kinek ír. Ha nem Noszlopyé a válasz, hanem a regény elbeszélőé, akkor nagyon közel kerülünk ahhoz, hogy valójában Grendel válaszol az életbevágóan fontos kérdésre, vagyis beleírta magát a regény szövegébe, beleírta a kételyeit, mindazt, amivel mindenki, aki írásra adja a fejét, szembesül. Az elbeszélő, Noszlopy vagy Grendel válasza önironikusan lehangoló, és így hangzik: „Kinek, kinek? Teljesen mindegy, hogy ki olvassa el. Nem tudott egy büdös szót sem magyarul. Valakit érdekel ez, valakit pedig hidegen hagy. Leírom, vagy nem írom, teljesen mindegy. Én leírom! Hogy több lesz-e, vagy ugyanaz marad, nem az én dolgom megítélni. Faramuci történet, az biztos.” Az utolsó mondat már a Gabival való találkozásra utal, illetve arra, amit leírt a lányról és a vele való kapcsolatról, azt, hogy Gabi „úgy élt, mint moha a víz alatt”. Befelé fordult az elbeszélő vagy Noszlopy, esetleg maga Grendel, hiszen nem számít, hogy elolvassa-e valaki azt, amit leírt vagy sem, és amit leírt, annak megítélése sem tartozik rá. Valaki másra tartozik. Hogy kire, arról már nem esik itt szó. Mondom, lehangoló válasz ez a „kinek írsz?” kérdésére, s teljesen mindegy, hogy ki tette fel, aminthogy az is mindegy, hogy ki válaszolt rá, mert voltaképpen nincs rá válasz, ami válasznak látszik, látszat csupán, ha úgy tetszik, mellébeszélés, a kérdés megkerülése. Grendel Lajos így néz szembe azzal, amit ír, s talán minden

író ugyanezt a választ fogalmazná meg, ami nemcsak válaszként, hanem az írás helyzeteként is igencsak faramuci. S hogy eközben végső kérdések jönnek elő, az éppen a leírt szövegnek köszönhető, mert nem lehet semlegesen írni, az írás egyben megszólítás is, mindegy, hogy kinek a megszólítása, és választ is vár, mert minden leírt szöveg választ vár, és ebben nagyon türelmes. Mármint a várakozásban. Mert mit is írt le Grendel Lajos *Az utolsó reggelen* című regényében? Első pillantásra az válaszolható a kérdésre, hogy az ismeretlenből előkerülő unokatestvér és Noszlopy párbeszédét írta le abban a félreeső helyen épült, már-már teljesen néptelen szállodában, ahol találkoztak, és ebben a párbeszédben Noszlopy beszámolt a félig orosz unokatestvérnek saját életéről meg a család további tagjainak életéről, véletlenül esett gyilkosságról, a büntetésről, életekről és halálokról, szerelmekről és szerelmek elmúlásáról, házasságokról és válásokról, mindarról, ami egy viszonylag soktagú család életében az évek hosszú során megtörténik és lejátszódik. Mégpedig a történelem színpadán. Ezért történik utalás Grendel regényében a korábbi történésekre, papok eltávolítására, kiköltöztetésekre, arra is, hogy senki sem akar a megszorultak segítségére lenni, senki sem akar kilépni a saját bőréből, így aztán minden úgy történik, ahogyan a történelem megszabja. „No, hogy úgy mondjam, írja Grendel, ezt is cáfolni lehet. Ha úgy tetszik, nagy marhaság, a történelem nagy kópé, nincs benne annyi logika sem, mint egy holdkóros lebegéseiben. Rájössz, hogy egy csaló.” Lerántja tehát a leplet a történelemtől, holott a regény egész történetét a történelem színpadára írta, többek között abban is, ahogyan a magyar–szlovák kapcsolatot ábrázolja. A gyerekek megtanulnak szlovákul, sokan szlovák iskolába járnak, ott barátokat is szereznek, holott, amikor kiderül róluk, hogy magyarok, megbélyegzésben van részük. És az anyaországi feleség, Pityu, még egy unokatestvér, akiről bőven van szó a regényben, felesége, akit Noszlopy nem kedvel, mert nem tudja elviselni annak anyaországi viselkedését, többek között azt sem, amikor az asszony így beszél. „Ah, mit! Ha Szlovákiában élnék, én szerényebben viselkednék. Magyarán, befognám a számat. Vagy szlovák lennék. Nem olyan nagy tragédia szlováknak lenni.” Noszlopy ezt nem felejtette el, éjnek évadján összepakolt és elutazott Budapestről... Majd érkezik Pityutól a levél, kérjen bocsánatot az asszonytól, amit Noszlopy nem tesz meg. Ez már valóban a történelem színpadán játszódik. Noszlopy nem mond le magyarságáról, bár szlovákul is kifogástalanul beszél, és szlovák nőt – aki mellel semmit sem tud magyarul – akar feleségül venni, miközben nyugtatgatja Pityut, aki az apja halála után ráakadt az apa személyazonossági igazolványára, amiben az áll, nemzetisége: szlovák. Ezen Pityu nagyon elkeseredik, Noszlopy nyugtatja, de megnyugtatni persze nem tudja.

Az utolsó reggelen tehát emlékezésregénynek mondható, ezzel együtt családregénynek is vehető, hiszen egy többfelé szakadt családot összetartó emlékekből állt össze, de egyben kortárs regénynek is mondható, hiszen lapjain egy sor a történelemből, az élet menetéből, az öregedés történéseiből, az érzelmek mozgásából kibontakozó dráma játszódik, amely drámának az is része, hogy a félig orosz unokatestvér álnéven éli az életét, és nagy pénzek ügyében utazik Pozsonyból Bécsbe. Amíg utol nem éri a maffia fegyvere.